

Typography and Visual Communication: History, Theory, Education

(Ἐπιμέλεια: Δημήτριος Α. Φιλίππου)

*Μιά ματιά σὲ ἕνα πρόσφατο
διεθνὲς συνέδριο γιὰ τὴν
τυπογραφία*

Οἱ τελευταῖες τεχνολογικὲς ἐξελίξεις στὸν χῶρο τῆς ὀπτικῆς ἐπικοινωνίας, ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἐντύπου καὶ ἡ τυπογραφικὴ ἐκπαίδευση ἦταν μερικὰ ἀπὸ τὰ θέματα τοῦ διεθνοῦς συνεδρίου «Τυπογραφία καὶ Ὀπτικὴ Ἐπικοινωνία: Ἱστορία, Θεωρία, Ἐκπαίδευση», ποὺ διοργάνωσαν οἱ Ἐκδόσεις τοῦ Πανεπιστημίου Μακεδονίας καὶ ἡ εταιρεία alterVision στὴν Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὶς 26 ἕως τὶς 30 Ἰουνίου τοῦ 2002.

Στὸ συνέδριο συμμετεῖχαν περίπου ἑκατὸ εὐρωπαϊοὶ καὶ ἀμερικανοὶ ἐρευνητές, πανεπιστημιακοί, στελέχη ἐταιρειῶν καὶ τεχνίτες ἀπὸ ὅλα τὰ γνωστικὰ πεδία ποὺ καλύπτουν τὸ φάσμα τῆς τυπογραφίας, τοῦ ντιζάιν καὶ τῆς ἐπικοινωνίας. Ανάμεσά τους οἱ Κλήμης Μαστορίδης (διευθυντὴς τῶν Ἐκδόσεων τοῦ Πανεπιστημίου Μακεδονίας καὶ βασικὸς διοργανωτὴς τοῦ συνεδρίου), David Lemon, John Hudson, Jacques André, John Bowman, Χρήστος Διάφας, Γιάννης Χαραλάμπους, Γεράσιμος Λεωνίδας, Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης, Μανόλης Σαββίδης, Βλάχης Βέλλιος, Karle van der Waarde, Michael Twyman, James Mosley, Mary Dyson, Paul Stiff, Chris Burke.

Κατὰ τὶς ἡμέρες τοῦ συνεδρίου λειτούργησαν εργαστήρια σχετικὰ μὲ τὴν λιθογραφία καὶ τὴν χαρακτηριστικὴ, τὸν σχεδιασμὸ γραμματοσειρῶν, γιὰ τὴν βιβλιοδεσία καὶ γιὰ τὴν «μετατροπὴ ἑνὸς συνεδρίου σὲ ἐντυπο». Παράλληλα λειτούργησαν ἐκθέσεις στὶς ὁποῖες παρουσιάσθηκαν ἡ συλλογὴ ἀρχέτυπων τοῦ κ. Κώστα Στάικου, συλλογὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου (ΕΛΙΑ), τμῆμα τῆς συλλογῆς τοῦ Μουσείου Design τῆς Θεσσαλονίκης, φωτογραφίες παλιῶν ἐργαστηρίων τυπογραφίας, καθὼς καὶ τμῆμα τῆς μοναδικῆς συλλογῆς τυπογραφικῶν στοιχείων τοῦ 15οῦ αἰ. ἀπὸ τὸ Μουσεῖο Τυπογραφίας τῆς Λυῶν.

Δυστυχῶς δὲν μπορέσαμε νὰ ἐξασφαλίσουμε μίαν περιγραφὴ τοῦ συνεδρίου ἀπὸ πρῶτο χέρι. Γι' αὐτὸ καὶ παρακάτω παραθέτουμε δύο ενδιαφέροντα ἄρθρα σχετικὰ μὲ τὸ συνέδριο. Λεπτομέρειες γιὰ τὸ συνέδριο, μπορεῖτε ἐπίσης νὰ βρεῖτε στὴν ἰστοσελίδα: <http://www.uom.gr/uompress/>.

**Παγκόσμιο Συνέδριο
«Τυπογραφία και Οπτική Επικοινωνία»**

— Το τυπωμένο κείμενο σε δεύτερη άνοιξη —

Σ. Αποστολάκης
Ελευθεροτυπία, 28 Ιουνίου 2002

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ — Όχι μόνο δεν εξαφανίστηκε το τυπωμένο κείμενο, αλλά αντιστάθηκε στην ηλεκτρονική τεχνολογία, επιβιώνει και γνωρίζει μια δεύτερη άνοιξη. Το τυπωμένο βιβλίο εξακολουθεί να προτιμάται, ενώ όγκοι χαρτιού εξακολουθούν να συσσωρεύονται πάνω σε γραφεία.

Αυτά ανακοινώθηκαν χθες, στο πρώτο Παγκόσμιο Συνέδριο με τίτλο «Τυπογραφία και Οπτική Επικοινωνία: Ιστορία, Θεωρία, Εκπαίδευση», το οποίο διεξάγεται στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας στη Θεσσαλονίκη. Διεθνώς αναγνωρισμένοι ερευνητές, πανεπιστημιακοί, στελέχη εταιρειών και εμπειροτέχνες από τους χώρους της τυπογραφίας, του σχεδιασμού και της επικοινωνίας αναλύουν και συζητούν την τέχνη της μετατροπής της προφορικής γλώσσας σε γραφική μορφή, με σκοπό την επικοινωνία κατά τρόπο ευπρόσληπτο και ευανάγνωστο.

Η διδάσκουσα στο τμήμα Αρχιτεκτονικής και Βιβλιοθηκονομίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, Χριστίνα Μπάνου, υπογράμμισε ότι το τυπωμένο κείμενο όχι μόνο επιβιώνει, αλλά γνωρίζει μια δεύτερη άνοιξη, διαψεύδοντας τις Κασσάνδρες που προφήτευσαν το τέλος του έντυπου βιβλίου, μιλώντας για μια κοινωνία χωρίς χαρτί. Όπως είπε, τα ηλεκτρονικά μέσα καλούνται να ικανοποιήσουν κυρίως την ανάγκη για ενημέρωση και για άμεση πρόσβαση σε βάσεις δεδομένων, για λόγους ερευνητικούς και εκπαιδευτικούς. Δεν ανταποκρίνονται όμως στην ανάγκη του ανθρώπου για το ωραίο και στο αίσθημα της ιδιοκτησίας, της κατοχής του εντύπου. Υπογράμμισε ότι η ανάγκη του χαρτιού είναι αυτή που χαρακτηρίζει την εποχή μας και που συσσωρεύει χαρτιά στο γραφείο και στο σπίτι του καθενός.

Άναδημοσιεύεται με άδεια τής εφημερίδας Έλευθεροτυπία.

* * *

Το λογισμικό ερμηνεύει το υλικό

Του Ν. Ε. Καραπιδάκη⁽¹⁾
Η Καθημερινή, 14 Ιουλίου 2002

Η Καθημερινή δημοσιεύει συστηματικά [...] άρθρα για το ανοικτό και το κλειστό λογισμικό και για όλες τις σχετικές εξελίξεις που αποτελούν κατακτήσεις της Κοιλιάδας της Σιλικόνης. Οι κοιλάδες, άλλωστε, έπαιξαν πάντα ρόλο στην ιστορία των μέσων, όπως π.χ. η κοιλάδα του Ρήνου, για την τυπογραφία. Οι υπολογιστές μας προτείνουν στο σχετικό μενού ποικίλες γραμματοσειρές, που μια ανάμεσά τους, η (Times) New Roman, έχει μια ξεχωριστή ιστορία. Ένα συνέδριο, πρόσφατα στη Θεσσαλονίκη (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 26–30 Ιουνίου), αφιερώθηκε στην τυπογραφία και τα πολυμέσα. Το περίφημο δικαίωμα στην εκπαίδευση και στη μόρφωση ακούγεται περισσότερο από ποτέ, οι σχέσεις με τη δημόσια διοίκηση είναι σε πλήρη αναδιάταξη, εξ ου και το δικαίωμα πρόσβασης στη διοικητική πληροφορία, ενώ τα καθεστώτα αναδιοργανώνουν την πλαισίωση των πληθυσμών τους σεβόμενα και προστατεύοντας την προσωπική ζωή.

Τα παραπάνω δεν πρέπει να μας κρύβουν ούτε τις διάρκειες ούτε τις αναλογίες. Οι μικρές καθημερινές αλλαγές κι αναζητήσεις είναι μέρος μιας μακράς σειράς συγγενών τους που ξεκίνησαν από το τέλος μιας άλλης μεγάλης κρίσης, του Εκατονταετούς Πολέμου και σταθεροποιήθηκαν με την αξιοποίηση των μεταλλουργείων της Κεντρικής Ευρώπης και τις μεταλλουργικές τεχνικές της Νυρεμβέργης, οι οποίες επέτρεψαν να διαχωριστεί το μολύβι, ο χαλκός, το αντιμόνιο και ο άργυρος. Ακολούθησε η σειριακή αναπαραγωγή των μεταλλικών αντικειμένων, η ανάπτυξη των επικοινωνιών και των μεγάλων εταιρειών, η διάδοση του αλφαριθμητισμού, ο πολλαπλασιασμός του αριθμού των πανεπιστημίων, η εισαγωγή της έντυπης φόρμας στη δημόσια διοίκηση (αντίστοιχη με την σημερινή on-line πρόσβαση), τα συγχωροχάρτια και... η προσωπική ευλάβεια. Τυπώθηκαν, εννοείται σειριακά, εικόνες ώστε να διευκολύνεται η προσευχή στον ιδιωτικό χώρο.

Σ' αυτό το περιβάλλον — όπως σήμερα τηρουμένων των αναλογιών, ο προσωπικός υπολογιστής και τα λογισμικά τύπου Macintosh και Windows — γεννήθηκε το σύγχρονο βιβλίο. Η πρώτη σχετική κατάκτηση, — τα αυτονόητα New Romans, του υπολογιστή σήμερα — είναι η γενίκευση των «ρωμαϊκών» χαρακτήρων, της ουμανιστικής δηλαδή γραφής, εις βάρος της έως τότε επικρατούσας «γοθτικής». Στη συνέχεια, η κατάκτηση του «κενού» η οποία εισήγαγε στην ιστορία των κειμένων τις παραγράφους. Και οι δύο κατακτήσεις, «επαναστάσεις» θεμελιωτικού χαρακτήρα. Οι «ρωμαϊκοί» χαρακτήρες, μακρινοί απόγονοι των χαρακτήρων των αρχαίων επιγραφών και πρόγονοι των italics των υπολογιστών (επινοήσεις των ελληνικών κύκλων γύρω από τον Άλδο Μανούτιο) είχαν πρωτοχρησιμοποιηθεί σε ποιητικά χειρόγραφα που κυκλοφορούσαν στη γαλλική αυλή και χρησιμοποιήθηκαν αρχικά στις έντυπες ποιητικές συλλογές. Μαζί τους έφεραν και τη γενίκευση των ορθογραφικών και τυπογραφικών συμβάσεων όπως των τόνων, της αποστροφής και των σημείων στίξεως. Τα τελευταία κωδικοποιήθηκαν ως τελεία, άνω τελεία και κόμμα, από τον μαρτυρικό ουμανιστή και εχθρό της Σορβόννης, τον Στέφανο Ντολέ (1509–1546). Οι «ρωμαϊκοί» χαρακτήρες καθυστέρησαν να υιοθετηθούν από τις γερμανικές χώρες που εξακολούθησαν να προτιμούν την

γοθδική Fraktur, την αγαπημένη της αυτοκρατορικής καγκελαρίας. Ας σημειώσουμε και μια άλλη αναλογία με τη σημερινή εποχή: η περίοδος της γενίκευσης της τυπογραφίας από το 1440 έως το 1520, ήταν το απόγειο της ανάπτυξης του χειρόγραφου εικονογραφημένου βιβλίου.

Η άλλη επανάσταση, η κατάκτηση του «κενού», δηλαδή η χρησιμοποίηση κενών διαστημάτων μεταξύ των χωρίων ενός κειμένου, οφείλεται στον Ροβέρτο Στέφανο (1503–1559) επίσης εχθρό της Σορβόνης, που την εφάρμοσε στην δική του έκδοση της Βίβλου (1529). Το σύστημα γενικεύθηκε με τις εκδόσεις των κλασικών. Η «μονοκόμματα», μεσαιωνική σελίδα εγκαταλείπεται βαθμηδόν — σ' ένα ενδιάμεσο στάδιο τον ρόλο των παραγράφων έπαιζαν οι εικόνες ή τα κοσμήματα — αν και εξακολουθούσαν να την προτιμούν οι εξειδικευμένοι επιστήμονες. Ο Καρτέσιος π.χ., χρησιμοποίησε το μεσαιωνικό σύστημα για τις *Meditationes latinæ* το 1641 και το νέο σύστημα για το *Περί μεθόδου λόγος*, που ήταν γραμμένο στα γαλλικά και τυπώθηκε το 1637. Υιοθετείται η σελίδα με παραγράφους και εδάφια, χωρισμένα μεταξύ τους. Οι τεχνικές αυτές αλλαγές στην οργάνωση της έντυπης σελίδας, αποκαλύπτουν ένα βαθύτερο μετασχηματισμό της αντίληψης για τον γραπτό κείμενο. Το τελευταίο, χειρόγραφο ή έντυπο, δεν θεωρούταν, μετά τη νεωτερικότητα του 1550–1560, ένα απλό υποκατάστατο το λόγου αλλά ως προικισμένο με τη δική του λογική που η σελίδα του όφειλε να αναδεικνύει. Η σελίδα απομακρύνθηκε από τον προφορικό λόγο. Όχι χωρίς εξαιρέσεις: τα θεατρικά και τα ρητορικά κείμενα, προοριζόμενα για απαγγελία, εξακολουθούσαν να τυπώνονται με τον παλιό τρόπο ή πάλι, χρησιμοποιήθηκαν ειδικά σημεία στίξης, για κείμενα που μπορούσαν και να διαβαστούν σιωπηλά και να απαγγελθούν.

Τα βιβλία, αντικείμενα ηλεκτρονικά ή έντυπα, μνημεία της ιστορίας του γραπτού πολιτισμού τότε και σήμερα⁽²⁾, εκτός από τις άλλες τους διαστάσεις — την οικονομική (και κοινωνική), την πολιτική (και πολιτιστική) — έχουν και την υλική, για οποία είμαστε όλο και πιο ευαίσθητοι σήμερα: αφού αυτή δίνει μορφή στα κείμενα, προσδιορίζοντας και το νόημά τους, το καθεστώς τους και τη χρήση τους. Το λογισμικό «ερμηνεύει το υλικό».

Σημειώσεις

- (1) Ο κ. Ν. Ε. Καραπιδάκης είναι καθηγητής της Μεσαιωνικής Ιστορίας στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο. τ. διευθυντής των Γενικών Αρχείων του Κράτους.
- (2) Μια εξαιρετική εισαγωγή για όλα τα παραπάνω στην *Ιστορία του βιβλίου* του Frederic Barbier, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2002.

Άναδημοσιεύεται με άδεια τής εφημερίδας *Η Καθημερινή*.